

ΚΡΙΣΤΟΦΕΡ ΛΑΣ, ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ & ΜΑΪΚΛ ΙΓΝΑΤΙΕΦ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ “ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΟΥ ΕΓΩΙΣΜΟΥ”

✘ Πρόκειται για απόσπασμα μιας συζήτησης των Καστοριάδη και Λας με τον M. Ignatieff, σε εκπομπή του Channel 4, με θέμα την «κουλτούρα του εγωϊσμού». Δημοσιεύτηκε από τις *Εναλλακτικές Εκδόσεις* (2014, σσ.26-40)

Μετάφραση: Χριστίνα Σταματοπούλου

Μάικλ Ιγνάτιεφ: Τίθεται, λοιπόν, ένα ενδιαφέρον ερώτημα: πρόκειται για την αιτία ή για το αποτέλεσμα της κατάρρευσης του δημόσιου χώρου; (Απευθύνεται στον Κ. Λας) Ποιά είναι, στην προκειμένη περίπτωση, η σχέση ανάμεσα στο άτομο και τον δημόσιο χώρο που βρίσκεται σε κρίση;

Κρίστοφερ Λας: Αυτό που με εκπλήσσει είναι ότι ζούμε σε έναν κόσμο δίχως στέρεη πραγματικότητα... Λέμε συχνά πως η καταναλωτική κοινωνία μας περιβάλλει με αντικείμενα, πως μας ωθεί να δίνουμε μεγάλη σημασία, αλλά νομίζω πως πρόκειται για έναν κόσμο που αποτελείται από φευγαλέες εικόνες και που τείνει όλο και περισσότερο – εν μέρει, νομίζω χάρη στην τεχνολογία των μαζικών μέσων επικοινωνίας – να αποκτήσει έναν παραισθησιογόνο χαρακτήρα: ένα είδος κόσμου από φανταστικές εικόνες, σε αντίθεση με έναν κόσμο πραγματικών αντικειμένων τα οποία να διαρκούν περισσότερο από εμάς. Αυτή η αίσθηση της ιστορικής συνέχειας, που προσφέρει, μεταξύ άλλων η οικειότητα με στέρεα, χειροπιαστά αντικείμενα, δείχνει να υποχωρεί όλο και περισσότερο μπροστά σε μια επίθεση από εικόνες φτιαγμένες τις περισσότερες φορές, για να ξυπνάνε τις φαντασιώσεις μας. Πιστεύω πως ακόμα και η επιστήμη, που, μέχρι τώρα, θεωρούνταν ένα από τα κυριότερα μέσα δημιουργίας μιας πιο ορθολογικής, πιο ρεαλιστικής κοσμοαντίληψης, εμφανίζεται στην καθημερινή

μας ζωή, σαν μια διαδοχή τεχνολογικών θαυμάτων που μας κάνουν να πιστεύουμε ότι όλα είναι δυνατά. Σε έναν κόσμο όπου όλα είναι δυνατά, με μία έννοια, τίποτε δεν είναι εφικτό. Κι έπειτα, τα όρια ανάμεσα στο Εγώ και τον περιβάλλοντα κόσμο τείνουν να συγχέονται όλο και περισσότερο.

Μάικλ Ιγνάτιεφ: Αυτό που λέτε τώρα αποτελεί σχεδόν έναν ορισμό του δημόσιο χώρου. Λέτε (μεταξύ άλλων) ότι ο δημόσιο χώρος χαρακτηρίζεται από την ιστορική συνέχεια. Στην πραγματικότητα, στον σημερινό πολιτισμό μας, χαρακτηρίζεται μάλλον από την κυριαρχία των μήντια. Η πρόσβαση στον δημόσιο χώρο μας προσφέρεται από τα ΜΜΕ, πρόκειται για έναν κόσμο παραισθησιογόνων εικόνων, με πολύ περιορισμένες χρονικές διαστάσεις. Η αντιστοιχία τους με την πραγματικότητα είναι πολύ προβληματική. Η δημόσια ζωή εμφανίζεται σαν κάτι το φαντασιακό, ένας κόσμος ονείρων. Αυτό όμως δεν απαντά στο ερώτημα μου, που αφορά στις αιτίες και τις συνέπειες. (Στρέφεται στον Κ. Καστοριάδη) Αναρωτιέμαι αν θα μπορούσατε να επανέλθετε σε αυτό: ποια είναι η σχέση ανάμεσα στο άτομο που περιγράψαμε και την κρίση του δημόσιου χώρου, στην οποία αναφερθήκαμε προ ολίγου.

Κρίστοφερ Λας: Θεωρώ λάθος να προσπαθούμε να διαχωρίσουμε τις αιτίες από τις συνέπειες: κατά τη γνώμη μου, και οι δύο πάνε μαζί. Οι εξελίξεις ή οι κοινωνικές αλλαγές αποτελούν *ipso facto* αλλαγές στη δομή των ατόμων, και στον τρόπο με τον οποίο δρουν και συμπεριφέρονται. Κατά βάθος, όλα είναι κοινωνικά, αλλά η κοινωνία ως τέτοια δεν έχει διεύθυνση, δεν μπορούμε να τη συναντήσουμε. Είναι εσείς κι εγώ, βρίσκεται μέσα στη γλώσσα, μέσα στα βιβλία, μέσα στα αντικείμενα... Θα πω, όμως, πως το πρώτο πράγμα που πρέπει να τονίσουμε από αυτή την άποψη, είναι η εξαφάνιση κάθε πραγματικής σύγκρουσης, κοινωνικής και πολιτικής.

Μάικλ Ιγνάτιεφ: Εξαφάνιση, γιατί;

Κορνήλιος Καστοριάδης: Δεν βλέπω συγκρούσεις. Τί συμβαίνει στις Ηνωμένες Πολιτείες; Ας πάρουμε το κλασικό παράδειγμα: στη

δεκαετία του '60, οι Μαύροι έμπαιναν μέσα στα κέντρα των πόλεων, έκαιγαν τα μαγαζιά και ούτω καθ' εξής: έπειτα, στα τέλη της δεκαετία του '70, οι απαρχές της εποχής του Ρήγκαν, έχετε 10% ανεργία στον συνολικό πληθυσμό, 20% στους Μαύρους και 48% στους νεαρούς Μαύρους, και αυτοί οι νεαροί Μαύροι δεν κάνουν τίποτε. Δεν θέλω να πω ότι θα έπρεπε να πάνε να κάψουν τα μαγαζιά, αλλά δεν κάνουν τίποτα.

Στη Γαλλία, έχουμε μια κατάσταση όπου οι άνθρωποι απολύονται από τη δουλειά τους και δεν κάνουν τίποτα. Στην Αγγλία, έχετε αυτή την τραγωδία με τους ανθρακωρύχους, δεν θέλω να το συζητήσω, αλλά υπάρχουν καταφανώς οι τελευταίες φλόγες κάποιου προτάγματος που πεθαίνει. Δεν είναι δύσκολο να το καταλάβουμε, νομίζω: οι άνθρωποι έχουν την εντύπωση, δικαίως, ότι με τις πολιτικές ιδέες που κυκλοφορούν στην αγορά, έτσι όπως είναι σήμερα, δεν αξίζει τον κόπο να αγωνιστεί κανείς γι' αυτές. Πιστεύουν επίσης πως τα συνδικάτα είναι γραφειοκρατικοί οργανισμοί, έτσι φτιαγμένοι ώστε να εξυπηρετούν, λιγότερο ή περισσότερο, τα δικά τους συμφέροντα ή τα συμφέροντα των λόμπι.

Θεωρώ πως αυτές οι κοινωνικές και πολιτικές συγκρούσεις είχαν μεγάλη σημασία. Σε αντίθεση με τον μαρξικό κοινό τόπο, η ιστορία της κοινωνίας δεν είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων. Τις περισσότερες φορές, οι σκλάβοι, οι καταπιεσμένοι παρέμειναν στις θέσεις τους, αποδεχόμενοι την εκμετάλλευση και την καταπίεση, και δοξολογώντας τους τσάρους. Το χαρακτηριστικό του κόσμου μας, του δυτικού κόσμου, του ευρωπαϊκού, ήταν ακριβώς αυτή η εσωτερική δυναμική της σύγκρουσης, αυτή η αμφισβήτηση της κοινωνίας. Αυτή γέννησε αυτό που ονομάζω δυιστικό χαρακτήρα των κοινωνιών. Για τους μαρξιστές, επρόκειτο για κοινωνίες αυστηρά καπιταλιστικές. Αυτή είναι η μία όψη. Η άλλη όψη, όμως, είναι ότι πρόκειται για κοινωνίες όπου, μετά τον 12ο αιώνα, οι αγώνες για τη χειραφέτηση, για τη δημοκρατία, για τον περιορισμό των εξουσιών του κράτους κ.λπ., ενσωματώθηκαν μέσα στους θεσμούς και ανθρωπολογικούς τύπους που είναι κάτι διαφορετικό από τους

υπηκόους του Τσάρου, του Κινέζου αυτοκράτορα ή ενός αυτοκράτορα των Ατζέκων.

Υπήρχαν λοιπόν αυτά τα δύο στοιχεία. Το δεύτερο, το στοιχείο των αγώνων, για μια ολόκληρη περίοδο, κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι τις δεκαετίες του '30 και του '40 [του 20ου], πήρε κυρίως τη μορφή εργατικών κινημάτων, καθώς και εκείνη του πρώτου κύματος, του πιο αυθεντικού, του φεμινιστικού κινήματος – γιατί πρωταρχικός φεμινισμός δεν είναι αυτός της Μέττυ Φρήνταν, αλλά εκείνος της πρώτης γυναίκας που είχε το κουράγιο να πάει στο πανεπιστήμιο να σπουδάσει ιατρική και να βλέπει πτώματα γυμνών ανδρών, χωρίς να υποχωρήσει στις αντιρρήσεις της οικογένειάς της. Και της πρώτης γυναίκας που εντάχθηκε σε συνδικάτο, το 1808. Εκείνες οι γυναίκες, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, απέτυχαν, αφ' ενός εξ αιτίας του μπολσεβίκικου ολοκληρωτισμού και αφ' ετέρου εξ αιτίας της προσαρμογής της σοσιαλδημοκρατίας στον καπιταλισμό. Όλα έγιναν λες και οι άνθρωποι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν γίνεται τίποτα και ότι πρέπει επομένως να κλειστεί ο καθένας στον εαυτό του. Πράγμα που, άλλωστε, αντιστοιχεί στην ενδογενή κίνηση του καπιταλισμού – επέκταση της αγοράς, κατανάλωση, προγραμματισμένη παλαίωση των προϊόντων κ.λπ., και γενικότερα επέκταση της κυριαρχίας πάνω στους λαούς, όχι μόνο ως παραγωγών αλλά και ως καταναλωτών.

Μάικλ Ιγνάτιεφ: Μπαίνω στον πειρασμό να πω ότι προκαταλαμβάνετε την έκβαση του αγώνα.

Κρίστοφερ Λας: Μόλις ετοιμαζόμουν να προσθέσω πως η πολιτική μετατρέπεται όλο και περισσότερο σε ζήτημα ομάδων συμφερόντων, όπου η καθεμιά διεκδικεί για λογαριασμό της ένα μέρος από τις παροχές του κράτους πρόνοιας, προσδιορίζοντας τα συμφέροντα της με τη στενότερη δυνατή έννοια και αποκλείοντας ηθελημένα κάθε γενικότερη διεκδίκηση ή κάθε προσπάθεια να διατυπωθούν διεκδικήσεις μιας ομάδας με όρους οικουμενικούς. Ένα από τα παραδείγματα, όπου αναφέρατε, εκείνο των Μαύρων των ΗΠΑ, αποδίδει με σαφήνεια αυτό το ζήτημα. Θα ήθελα να αναφέρω ένα άλλο παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο ιδεολογίες

φαινομενικά ριζοσπαστικές, κινηματικές, επαναστατικές, στην πραγματικότητα, συνέβαλαν πρόσφατα σε αυτή τη διαδικασία. Το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα, στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στη δεκαετία του '60, υπήρξε, από πολλές απόψεις, επιστροφή σε μια παλαιότερη αντίληψη για τη δημοκρατία. Απηχούσε εκείνους τους στόχους των Μαύρων που μπορούσαν να συγκινήσουν όλον τον κόσμο. Χτυπούσε τον ρατσισμό, όχι μόνο τον ρατσισμό των Λευκών, αλλά τον ρατσισμό γενικά. Το κίνημα της Μαύρης Δύναμης, που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του '60, φαινόταν πολύ πιο αγωνιστικό – κατηγορούσε τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ και τους άλλου ηγέτες της πρώτης φάσης του κινήματος πως ήταν αντιδραστικοί αστοί -, επαναδιατύπωσε πραγματικά τους στόχους του κινήματος των Μαύρων. Χτυπούσε τον ρατσισμό των Λευκών, λες και ο ρατσισμός ήταν ένα φαινόμενο αποκλειστικά των Λευκών, με τρόπο που καθιστούσε πολύ πιο δύσκολο έναν επαναπροσδιορισμό του αγώνα των Μαύρων (έστω και αν, μακροπρόθεσμα, τον έκανε πιο εύκολο). κατά βάθος, το ζήτημα ήταν να προσδιοριστούν οι Μαύροι των Ηνωμένων Πολιτειών σαν μια ομάδα συμφερόντων ανάμεσα στις άλλες, που διεκδικεί το δικό της κομμάτι της πίτας, χωρίς να διατυπώνει κάποια διεκδίκηση γενικότερου ενδιαφέροντος. Πιστεύω πως εδώ βρίσκεται μια από τις αιτίες που εξηγούν την παρακμή του ακτιβισμού στην Αμερική.

Μάικλ Ιγνάτιεφ: Για να επεκτείνουμε αυτή την ανάλυση στην περίπτωση της Αγγλίας, ένα από τα επιχειρήματα που αφορούν την απεργία των ανθρακωρύχων, στην οποία αναφερθήκατε, ήταν το ότι απέτυχε ακριβώς γιατί δεν κατόρθωσε να παρουσιαστεί παρά μόνο σαν φορέας συντεχνιακών διεκδικήσεων. Αν είχε καταφέρει να εκφέρει έναν λόγο όπως «Ο αγώνας των ανθρακωρύχων είναι αγώνας για όλους», τότε, ίσως, να είχε μια διαφορετική έκβαση. Δεν θέλω να πω ότι δεν το προσπάθησαν, αλλά για πολύ περίπλοκους λόγους, αυτή η δημόσια διεκδίκηση δεν κατόρθωσε να πείσει άλλα τμήματα του πληθυσμού.

Δεν μπορούμε εδώ να επεκταθούμε πάνω σε αυτή την απεργία, αλλά πιστεύω πως μπορούμε να τη χρησιμοποιήσουμε ως παράδειγμα ενός

πολύ σημαντικού, πολύ ενδιαφέροντος φαινομένου: τη δυσκολία που συναντούν οι διάφορες ομάδες, μέσα στην κοινωνία, να παρουσιάσουν [τις διεκδικήσεις τους] μιλώντας στο όνομα και σε όφελος του δημόσιου συμφέροντος. Υπάρχει η αίσθηση – ο Κρίστοφερ το ανέφερε λίγο πριν – ότι η πολιτική έχει διαχωριστεί σε διάφορες ομάδες συμφερόντων και αυτό σκέφτεται κανείς όταν μιλάει για κρίση στον δημόσιο χώρο: οι άνθρωποι δεν μιλούν παρά για τον εαυτό του ο καθένας και όχι στο όνομα της κανονικότητας. Γιατί; Αυτό είναι που θα πρέπει να κατανοήσουμε. Κρίστοφερ, έχεις κάποια ιδέα πάνω σε αυτό;

Κρίστοφερ Λας: Αυτό έχει να κάνει με την παρακμή του πολιτικού λόγου σε όλα τα επίπεδα, με τη διατύπωση των διεκδικήσεων οι οποίες παρουσιάζονται σαν τα ιδιαίτερα συμφέροντα πολύ ιδιαίτερων ομάδων, και μάλιστα ομάδων θυμάτων – φαινόμενο που συνδέεται με την επιβράβευση των θυμάτων και την αυξανόμενη τάση να καταφεύγουμε στη θυματοποίηση ως μοναδικό κριτήριο δικαιοσύνης που αξίζει να αναγνωριστεί. Αν μπορείτε να αποδείξετε ότι έχετε γίνει θύμα – ότι υπήρξατε αντικείμενο διακρίσεων, και όσο μεγαλύτερο το χρονικό διάστημα, τόσο τοπ καλύτερο – αυτό μπορεί να στηρίξει τις διεκδικήσεις σας· διεκδικήσεις, επιμένω, που προέρχονται από πολύ ιδιαίτερες ομάδες, οι οποίες θεωρούν δεδομένο πως η ιστορία τους είναι εντελώς ειδική, και δεν έχει παρά ελάχιστη σχέση με την ιστορία άλλων ομάδων, ή με το σύνολο της κοινωνίας, και πως δεν έχουν καμία θέση στον δημόσιο λόγο και δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές από τις υπόλοιπες ομάδες. Και εδώ, το παράδειγμα του κινήματος των Μαύρων είναι διαφωτιστικό γιατί, από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 60 – χωρίς να είμαι πολύ ακριβής με τις ημερομηνίες -, οι Μαύροι και οι ηγέτες τους, στην Αμερική, άρχισαν να διακηρύσσουν ως ομολογία πίστης, ότι κανένας άλλος δεν μπορούσε να κατανοήσει την ιστορία τους.

Κορνήλιος Καστοριάδης: Ή οι νεο-φεμινίστριες. Δεν μπορεί κανείς να καταλάβει τις γυναίκες παρά μόνο...

Κρίστοφερ Λας: ...παρά μόνο αν είναι κανείς γυναίκα, παραδείγματος χάριν.

Κορνήλιος Καστοριάδης: Ή, ξέρω 'γω, αν ευνουχιστεί κανείς.

Κρίστοφερ Λας: Ναι, η σύγκριση είναι αρκετά ακριβής. Η δυνατότητα να υπάρξει ένας λόγος που να είναι κατανοητός από όλους και αποτελεί τη βάση της δημόσιας ζωής, του πολιτικού διαλόγου, αποκλείεται σχεδόν εξ' ορισμού.

Κορνήλιος Καστοριάδης: Εάν μου επιτρέπετε, θα επιστρέψω στον Αριστοτέλη, στον οποίο αναφερθήκατε χωρίς να τον κατονομάσετε, ακριβώς πριν ξεκινήσει η εκπομπή. Ο Αριστοτέλης, στα *Πολιτικά* του, αναφέρει έναν αθηναϊκό νόμο που βρίσκω πολύ όμορφο: όριζε ότι, κάθε φορά που η Συνέλευση του Δήμου ήταν πιθανό να καταλήξει σε μια απόφαση για πόλεμο με μια γειτονική πόλη, οι κάτοικοι της παραμεθορίου ζώνης αποκλείονταν από το δικαίωμα ψήφου. Αυτή είναι η ελληνική αντίληψη για την πολιτική, και αυτήν υποστηρίζω, ως θέση αρχής.

Κρίστοφερ Λας: Είναι ακριβώς το αντίθετο [σε σχέση με σήμερα].

Κορνήλιος Καστοριάδης: Ακριβώς το αντίθετο. Φανταστείτε μια διάταξη του αμερικανικού Συντάγματος ή του βρετανικού νόμου σύμφωνα με την οποία, κάθε φορά που θα συζητούνται στη Γερουσία προβλήματα που αφορούν τις πολιτείες που έχουν ως κύρια παραγωγή το βαμβάκι, οι Γερουσιαστές αυτών των πολιτειών να αποκλείονται από το δικαίωμα ψήφου. Και όμως, έτσι θα έπρεπε να συμβαίνει! Και όλη η φιλελεύθερη πολιτική αντίληψη είναι βαθιά ριζωμένη στην πολιτική φιλοσοφία του 17ου αιώνα, αν εξαιρέσουμε τον Ρουσσώ. Σε αυτή την αντίληψη, η πολιτική αποσκοπεί στο να επιτρέπει στον καθένα να αμύνεται απέναντι στο κράτος· δεν εννοεί ότι εμείς οι ίδιοι αποτελούμε μια πολιτική κοινότητα, κάθε άλλο. Έχουμε τον μονάρχη, το κράτος κ.λπ., και προσπαθούμε να αποσπάσουμε κάποιες ελευθερίες, κάποια δικαιώματα. Και έπειτα έχουμε όλο αυτό το παζάρι ανάμεσα στους μεν και τους δε, τις ομάδες συμφερόντων, τους εκπροσώπους και ούτω καθ' εξής. Τελικά, όλα αυτά οδηγούν σε μια πολιτική κοινωνία κατακερματισμένη ανάμεσα στα διάφορα συμφέροντα, αυτά ακριβώς που οι αιρετοί αντιπρόσωποι υποτίθεται πως εκπροσωπούν.

Μάικλ Ιγνάτιεφ: Λέγοντας αυτά, ασκείτε κριτική στη φιλελεύθερη δημοκρατία που βασίζεται στο συμφέρον. (Απευθύνεται στον Κ. Λας). Συμμερίζεστε αυτή την κριτική;

Κρίστοφερ Λας: Μία από τις πιθανές απαντήσεις είναι να πούμε πως, τον 18ο και τον 19ο αιώνα, επιβίωναν τουλάχιστον κάποια υπολείμματα παλαιότερων παραδόσεων, που αντιτίθονταν στον φιλελευθερισμό με διάφορους σημαντικούς τρόπους, παρόλο που τις ταυτίζουμε συχνά με τον φιλελευθερισμό, πράγμα που είναι λάθος. Για παράδειγμα, μια παράδοση ρεπουμπλικανικής και πολιτειακής σκέψης που φτάνει μέχρι τον Αριστοτέλη και η οποία αναβίωσε τον 16ο αιώνα, στη Γαλλία.

Κορνήλιος Καστοριάδης: Χωρίς αμφιβολία, ο Τζέφερσον δεν αντιλαμβανόταν το πολιτικό σώμα [*polity*] ως ένα συνδυασμό αντιτιθέμενων συμφερόντων.

Μάικλ Ιγνάτιεφ: Και τότε, τί απαντάτε – σας ξαναθέτω την ερώτηση του σκεπτικιστή – σε αυτούς που υποστηρίζουν πως οι αντιλήψεις για το κοινό καλό και το δημόσιο συμφέρον, που συναντάμε στο μη φιλελεύθερο ρεπουμπλικανικό ρεύμα [*civic republicanism*] ή ακόμα και στο εργατικό κίνημα, στο οποίο αναφερθήκατε μόλις πριν, δεν ασκούν καμία έλξη, δεν λένε τίποτα, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα που βιώνουμε στις σημερινές κοινωνίες μας; Ότι η κοινωνία μας είναι υπερβολικά διχασμένη, υπερβολικά συγκρουσιακή, υπερβολικά μεγάλη, πολύ μακριά από την αθηναϊκή πόλη-κράτος, ή ακόμα και από το *town meeting* της Νότιας Αγγλίας; Αυτές οι παραδόσεις έχουν την αξία τους αλλά έχουν χαθεί, εξαλειφθεί, έχουν εξαφανιστεί.

Κρίστοφερ Λας: Για να επανέλθουμε στο ίδιο παράδειγμα, θεωρώ χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το αμερικανικό κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα βασίστηκε σε τόσο μαζική έκταση, και γόνιμα κατά τη γνώμη μου, στη βιβλική παράδοση. Οι ιδέες του, η γλώσσα του είχαν διαποτιστεί από αυτή την ιδιαίτερη παράδοση και δεν μπορούμε να φανταστούμε αυτό το κίνημα χωρίς αυτήν. Τούτο υπονοεί ότι, σε ορισμένους τομείς των κοινωνιών μας,

αυτές οι παραδόσεις ίσως να μην είναι τελείως νεκρές. Στον σύγχρονο πολιτισμό μας ελάχιστα πράγματα τις ενθαρρύνουν ή ευνοούν αυτού του είδους τη γλώσσα ή αυτήν την αντίληψη για την πολιτική, ωστόσο ίσως δεν έχει υποχωρήσει όσο φανταζόμαστε συνήθως.

Κορνήλιος Καστοριάδης: Υπήρξε μια ιστορική καμπή. Η ιστορία γνώρισε δύο περιόδους κατά τις οποίες συνέβη μια μαζική και αιφνίδια αλλαγή τόσο στους θεσμούς της κοινωνίας όσο και στην ψυχική δομή των ατόμων: η πρώτη στην αρχαία Ελλάδα, μέσα σε κάποια όρια, βεβαίως, και η δεύτερη στη σύγχρονη Ευρώπη, επίσης μέσα σε όρια, η οποία, όμως, ακολούθησε μια συνεχή επέκταση μέχρι κάποια στιγμή, ας πούμε μέχρι τις δεκαετίες του '30 και του '40, του 20ου αιώνα. Σε τί συνίστατο; Για να πούμε εν συντομία, στην κατάσταση που προηγείτο, είχαμε αυτό που ονομάζω μια ετερόνομη κοινωνία, δηλαδή κανένας δεν μπορούσε καν να διανοηθεί να αμφισβητήσει τον νόμο ή την αντίληψη για τον κόσμο που κυριαρχούσε στη φυλή. Ξαφνικά – ας το βάλουμε, αν θέλετε σε εισαγωγικά – «ξαφνικά», κατά τον 7ο ή 6ο αιώνα, κάποιοι άνθρωποι έθεσαν το ερώτημα: «Είναι σωστός ο νόμος;» και σε αυτό επάνω οικοδόμησαν τη δημοκρατία. Αναρωτήθηκαν: «Αυτοί οι θεοί, οι δώδεκα θεοί [του Ολύμπου], υπάρχουν;» και άρχισαν να δημιουργούν τη φιλοσοφία. Έτσι, έχουμε τη δημιουργία της Αρχαιότητας· στη συνέχεια αυτό ξαναρχίζει στα τέλη του Μεσαίωνα, με την πρωτο-αστική τάξη, που ξαναχτίζει πολιτικές κοινότητες, κυβερνητικά όργανα [*polites*], απαιτώντας από τον ηγεμόνα, την Εκκλησία ή τον φεουδάρχη κάποια δικαιώματα – και κατά κάποιον τρόπο συνεχίζουμε ακόμα και σήμερα σε αυτή την κατεύθυνση. Στη συνέχεια, βέβαια, η κίνηση επιταχύνεται μέχρι να αναπτυχθεί πολύ πέρα απ' ό,τι είχαν φανταστεί οι Έλληνες, ακόμα και στα όνειρά τους.

Από πού προέρχεται αυτή η επιθυμία; Πιστεύω πως πρόκειται για μία δυνατότητα του ανθρώπου και όχι για μια μοιραία εξέλιξη. Πολύ πιο γόνιμο θα ήταν να αναρωτηθούμε – άλλο αναπάντητο ερώτημα: πού βρισκόμαστε σήμερα; Ανάμεσα στα 55 εκατομμύρια Εγγλέζων, τα 55 εκατομμύρια Γάλλων, τα 230 εκατομμύρια

Αμερικανών κ.ο.κ., πόσοι έχουν πραγματικά τη θέληση να δράσουν με υπεύθυνο τρόπο, για να πάρουν την τύχη τους στα χέρια τους; Ίδού το πρόβλημα. Έχουν πραγματικά αυτή την επιθυμία ή προτιμούν να συνεχίσουν να ανοίγουν το ψυγείο τους και να κοιτάζουν την τηλεόραση;

Πηγή/φωτογραφία: respublica.gr